

***u crnogorskom
medijskom prostoru
s osvrtom na
uporedna iskustva***

Autori

**Aneta Spaić
Ranko Vujović
Paula Petričević
Ilija Jovičević**

Ovo istraživanje je nastalo kao dio UNESCO-vog projekta „Izgradnja povjerenja u medije u Jugoistočnoj Evropi: podrška novinarstvu kao javnom dobru“, koji finansira EU. Istraživanje je realizovano u saradnji Medijskog savjeta za samoregulaciju i dva ombudsmana – ombudsmanke Vijesti i Monitora i ombudsmana Dana.

#TrustinMediaSEE

Sadržaj ovog dokumenta isključiva je odgovornost njegovih autora i ne odražava nužno stavove UNESCO-a ili Evropske unije.

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA	4
UVOD	5
1. Koncept i pravna priroda prava na zaborav	6
2. Pravni pojam, uporednopravni regulatorni okvir i evropska i nacionalna jurisprudencija	7
2. 1. Pregled evropskog regulatornog okvira	7
2. 2. Pregled (samo)regulatornih okvira pojedinih nacionalnih sistema – pravo na zaborav u etičkim kodeksima zemalja Evrope i regiona	8
2. 3. Sud pravde EU – Google Spain v AEPD and Mario Costeja Gonzalez, 2014	10
2. 4. Prikaz dva posljednja predmeta Evropskog suda za ljudska prava Hurbain v Belgium, 2021	12
Biancardi v Italy, 2022	13
3. Pravo na privatnost u crnogorskom pravnom sistemu kao osnova za pravo na zaborav	15
4. Iskustva i izazovi u odgovoru na (ne)formalizovane zahtjeve za brisanje podataka u crnogorskim samoregulatornim tijelima	16
5. Prikaz intervjuja s urednicima i ekspertima	18
6. Predlog smjernica za postupanje samoregulatornih tijela	26
6.1. Da li je osoba na koju se informacija odnosi javna ličnost?	26
6.2. Da li je informacija neprikladna?	26
6.3. Da li je relevantna?	27
6.4. Da li je informacija tačna?	27
6.5. Da li je pretjerana?	27
6.6. Postoji li opravdani javni interes da informacija ostane dostupna?	27
6.7. Da li je informacija prikupljena bez pristanka?	28
6.8. Ko je izvor informacija?	28
6.9. Koliko je informacija stara?	28
6.10. Da li su u pitanju osjetljive informacije?	28

LISTA SKRAĆENICA

ESLJP – Evropski sud za ljudska prava (engl. European Court of Human Rights – ECHR)
SPEU – Sud pravde EU (engl. Court of Justice of the European Union – CJEU)
EKLJP – Evropska konvencija o ljudskim pravima (engl. European Convention on Human Rights – ECHR)
OUZP – Opšta uredba o zaštiti podataka (engl. General Data Protection Directive – GDPR)
KNCG – Kodeks novinara/novinarki Crne Gore

UVOD

„Da bi nešto ostalo u pamćenju, mora da se u njega ureže: samo ono što ne prestaje da pričinjava bol ostaje u pamćenju.“

Fridrih Niče, *Genealogija morala*

Pamćenje, bilo individualno ili kolektivno, istovremeno je i dar i prokletstvo, ono što omogućuje kontinuitet sopstva, ali i ono što ne prestaje da ga ranjava, produžavajući i oživljujući dejstvo onoga što je bilo, što se desilo, ali što zahvaljujući sjećanju ipak ne prolazi, već i dalje utiče na sadašnjost i oblikuje je u određenoj mjeri. Zaborav stoga nekada može biti iscjeljujući, jedini način da se preživi, krene dalje i izbavi od neprestanog obnavljanja greške, bola, traume ili krivice.

Međutim, način na koji su pamćenje i zaborav funkcionisali u prošlosti danas praktično možemo da zaboravimo. Internet je radikalno preobrazio temporalnost javne sfere i redefinisao privatnost, osiguravši našim greškama nešto što bi se moglo nazvati „elektronska vječnost“. Kako se spasiti od ove „besmrtnosti“ naših propusta, grešaka i negativnog publiciteta, onoga što osigurava najviše pažnje, pregleda, vidljivosti i prvo se izlistava u pretraživačima? Imamo li pravo da budemo zaboravljeni? Možemo li zahtijevati zaštitu prava koje su, ne prepoznajući ga kao takvog, tzv. analogne generacije podrazumijevale i jednostavno uživale, ne sanjajući da dolazi vrijeme u kome zaborav neće biti moguć? Što, na koncu, podrazumijeva pravo na zaborav?

Odgovore na ova pitanja nastojali smo da pronađemo kroz analizu evropskog regulatornog okvira i (samo)regulatornih okvira pojedinih nacionalnih sistema, kroz sudsku praksu, intervju s urednicima i ekspertima iz ove oblasti, kao i kroz analizu odabranih studija slučaja iz prakse medijskih samoregulatornih tijela u Crnoj Gori. U završnom dijelu studije formulisali smo preporuke – smjernice za postupanje u slučajevima pozivanja na pravo na zaborav u državi u kojoj to pitanje nije regulisano ni zakonima niti Kodeksom novinara/novinarki Crne Gore.

1. Koncept i pravna priroda prava na zaborav

Pravo na zaborav je dio prava na privatnost i smatra se veoma kompleksnim pitanjem, kojim se definiše pod kojim se uslovima i na koji način pojedincima omogućava kontrola nad njihovim ličnim podacima na internetu. To pravo im omogućava da zahtijevaju brisanje ili uklanjanje poveznica (linkova) do objavljenih sadržaja koji više nijesu relevantni ili su zastarjeli. Pravo na zaborav može biti regulisano zakonima o zaštiti podataka o ličnosti ili pravu na privatnost. Pravo pojedinca da bude zaboravljen i pravo javnosti na pamćenje u korelaciji su s drugim konvencijskim pravima i važnim principima, kao što su sloboda govora i pravo na pamćenje, što potvrđuje i sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) i Suda pravde EU (SPEU). Pravo na zaborav često uključuje balansiranje između prava lica na koje se podaci odnose („subjekta podataka“) na privatni život, garantovanog članom 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), i prava rukovaoca podacima („kontrolora podataka“) na slobodu izražavanja, koje uporište ima u članu 10 EKLJP.

Pravo na zaborav podrazumijeva pravo osobe na zahtjev da se njeni lični podaci uklone iz evidencije. Jedan od razloga zbog kojih bi pojedinac mogao tako nešto željeti jeste zaštita vlastitog ugleda i interesa. Ova praksa je prvo ustanovljena u Argentini, koja je još 2006. godine donijela zakon kojim je omogućeno isticanje zahtjeva za uklanjanje štetnog sadržaja s interneta. Slučaj pred Sudom pravde EU (SPEU) – *Google Spain v AEPD and Mario Costeja Gonzalez*¹ – značio je prvu zvaničnu potvrdu da je pravo na zaborav formalno priznato u Evropskoj uniji, a istovremeno je omeđio zaštitu privatnosti podataka u zakonima. Otkad je ova presuda donijeta, Google je primio milione zahtjeva za brisanje podataka. Od 5,4 miliona URL-ova čije je brisanje traženo, skoro polovina je uklonjena iz pretrage na sajtovima poput Facebook-a, Twitter-a (mreže X) i Youtube-a. Kompanija Google sada ima i standardizovani onlajn obrazac kako bi se proces podnošenja zahtjeva za brisanje pojednostavio², no ta je procedura dostupna samo građanima EU. Naime, odlukom Suda pravde EU iz 2019. godine precizirano je da Google nije obavezan da odgovara na sve zahtjeve za brisanje, već da se ta obaveza odnosi samo na zemlje članice Evropske unije. U nekim slučajevima sudovi su podržali prava pojedinaca da se s interneta uklone istinite ali zastarjele informacije o njima, a u nekim to nije bio slučaj. Kad je riječ o presudama nacionalnih evropskih sudova, u početku su zahtjevi za brisanje uglavnom odbijani, dok posljednje presude istih sudova ukazuju na suprotnu tendenciju. Tako je u novembru 2019. godine njemački sud presudio da ime osobe koja je osuđena za ubistvo dvoje ljudi i osuđena na doživotnu kaznu mora biti uklonjeno iz rezultata pretrage na internetu. U svijetlu argumenta da kriminalcima ne bi trebalo dozvoliti da njihovi zločini budu izbrisani iz javnosti, ova je odluka u Evropi i šire doživljena kao veoma kontroverzna.

1. Više o tome vidjeti na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/google-spain-sl-v-agencia-espanola-de-proteccion-de-datos-aepd/>.

2. Više o tome vidjeti na: <https://reportcontent.google.com/forms/rtbf>.

2. Pravni pojam, uporednopravni regulatorni okvir i evropska i nacionalna jurisprudencija

2. 1. PREGLED EVROPSKOG REGULATORNOG OKVIRA

Pravo na zaborav ili pravo na brisanje podataka o ličnosti jedna je od dimenzija prava na privatnost podataka navedenih u Opštoj uredbi za zaštitu podataka (OUZP – engl. GDPR). Njome se daje okviran odgovor na zahtjeve lica na koja se podaci odnose za brisanje njihovih ličnih podataka s interneta. Donošenjem OUZP 2016. godine, Evropska unija je uspostavila imperativni pravni okvir, odnosno definisala pravnu obavezu organizacija da ograniče obradu ličnih podataka, zaštite pravo pojedinaca na privatnost i razviju sveobuhvatne politike privatnosti kako bi se izbjegle velike novčane kazne i druge pravne posljedice³.

OUZP ograničava obradu ličnih podataka svih stanovnika EU. Prema članu 17 ove uredbe, pojedinci imaju pravo da pošalju **zahtjev za brisanje**⁴, a organizacija-pretraživač mora da upotrijebi odgovarajuću metodologiju kako bi utvrdila da li je zahtjev legitiman. Ako se utvrdi da je zahtjev legitiman, organizacija mora da izbriše lične podatke bez „neopravdanog odlaganja“ i „bez ikakvih troškova za pojedinca“. Štaviše, svako ko primi zahtjev za brisanje mora o tom zahtjevu obavijestiti one s kojima je podijelio podatke pojedinca, koristeći sva raspoloživa sredstva i odgovarajuće mjere.

Danas državljani EU mogu poslati zahtjev za uklanjanje podataka bilo kojoj organizaciji koja posjeduje podatke o njima, uključujući velike tehnološke kompanije. SPEU je 2014. godine presudio da pojedinci mogu zahtijevati uklanjanje rezultata pretraživača ukoliko su to veze do članaka o njima u kojima se iznose podaci koji su ili netačni ili istiniti ali neadekvatni, koji su irelevantni ili više nijesu relevantni, ili čija je obrada pretjerana s obzirom na svrhu za koju su prikupljeni i obrađivani. Izuzetak od principa koji uspostavlja ova presuda čine slučajevi gdje postoji preovlađujući javni interes da rezultati pretrage ostanu javni – u naučne, istorijsko-istraživačke svrhe ili radi odbrane pravnih zahtjeva.

Pravo na zaborav ima potencijal da ograniči pristup informacijama, pa je u tom smislu moguća i njegova zloupotreba. Na primjer, vlade bi ovo pravo mogle koristiti za uspostavljanje cenzure ili pak za brisanje informacija koje su neophodne u novinarske, medicinske ili pravne svrhe. Zakoni kojima se garantuje pravo na zaborav obezbjeđuju veću kontrolu pojedinca nad svojim ličnim podacima, što je posebno važno u slučajevima zloupotrebe podataka. Stupanjem na snagu ovih zakona, pojedincima postaju dostupne jasne, strukturirane procedure za traženje od organizacija da izbrišu netačne, neželjene ili štetne informacije o njima.

3. Iako su neke države SAD usvojile zakone o privatnosti podataka, savezno zakonodavstvo ne prepoznaje pravo na zaborav kakvo je definisano u GDPR/OUZP.

4. OUZP/GDPR se odnosi na pravo pojedinaca, dakle, na fizička, a ne na pravna lica.

2. 2. PREGLED (SAMO)REGULATORNIH OKVIRA POJEDINIHI NACIONALNIH SISTEMA – PRAVO NA ZABORAV U ETIČKIM KODEKSIMA ZEMALJA EVROPE I REGIONA

U skadu s postavljenim ciljem ove studije, u daljem tekstu dajemo komparativni prikaz dostupnih pozitivnopravnih (samo)regulatornih sistema u odnosu na pitanje normiranja prava na zaborav.

Etički kodeksi zemalja regiona uglavnom ne pominju pravo na zaborav. Izuzetak su Srbija i Sjeverna Makedonija, koje su to uradile u okviru zasebnih etičkih dokumenata.

Srbija je u potpunosti transponovala OUPZ u svoj pravni sistem i njihov Zakon o zaštiti podataka o ličnosti prepoznaje i priznaje pravo na zaborav⁵. Kompanija Google nedavno je omogućila građanima Srbije da podnesu zahtjev za uklanjanje sadržaja s njihovim ličnim podacima iz rezultata pretrage na domenu Google.rs popunjavanjem jednostavnog obrasca dostupnog na srpskom jeziku⁶.

Savjet za štampu Srbije obrađuje pravo na zaborav u sklopu publikacije pod naslovom *Smjernice za primjenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju*⁷. Prema Smjernicama, urednici onlajn medija i onlajn izdanja mogu da odluče da uklone sadržaj, odnosno podatke o ličnosti u okviru određenog sadržaja, po zahtjevu osobe čija su lična prava ugrožena ukoliko objavljivanje tih podataka ne predstavlja javni interes ili ako (iz bilo kog razloga) pravo javnosti da bude informisana o pitanjima od javnog značaja ne preteže nad pravom na zaštitu privatnosti. Prilikom odlučivanja o zahtjevu osobe čiji su podaci objavljeni u okviru medijskog sadržaja, urednici onlajn medija i onlajn izdanja posebno će uzeti u obzir:

1) prirodu i aktuelnost teme o kojoj se izvještava – razmatra se da li je medijski sadržaj objavljen u javnom interesu i da li je tema i dalje aktuelna, odnosno da li s protekom vremena javni interes i dalje preteže nad pravom lica na koje se podaci odnose;

2) karakter osobe čiji su lični podaci objavljeni u okviru medijskog sadržaja o kojem se izvještava i koja zahtijeva uklanjanje sadržaja – razmatra se da li je u pitanju funkcioner, bivši funkcioner, javna ličnost o kojoj postoji opravdani interes javnosti da bude informisana, lice u vezi s kojim ne postoji opravdani interes javnosti da bude prepoznatljivo itd.; ako objavljeni podaci o ličnosti više nijesu neophodni za ostvarivanje javnog interesa ili nijesu neophodni u obimu u kome su objavljeni, a postoji javni interes da sâm medijski sadržaj bude i dalje dostupan, urednici onlajn medija i izdanja mogu, u skladu s tehničkim mogućnostima, odlučiti da uklone podatke o ličnosti, pojedine ili sve, ili pak da ih anonimizuju ne uklanjajući pritom kompletan medijski sadržaj (u slučaju uklanjanja teksta ili dijelova teksta usljed zahtjeva za brisanje podataka o ličnosti, primjenjuju se pravila Smjernica koja se odnose na povlačenje sadržaja).

5. Više o tome vidjeti na: <https://www.sharefoundation.info/sr/kako-nestati-sa-interneta-1-deo-pravo-na-zaborav/>.

6. Više o tome vidjeti na: <https://www.sharefoundation.info/sr/kako-nestati-sa-interneta-2-deo-pravo-na-zaborav-u-srbiji/>.

7. Publikacija je dostupna na: <https://savetzastampu.rs/publikacije/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju-2-0/>.

Smjernice za primjenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju sadrže i druga pravila koja se odnose na onlajn medije. Isti je slučaj i s Preporukama za etičko izvještavanje za onlajn medije Sjeverne Makedonije, u kojima su navedena različita uputstva kojih novinari treba da se pridržavaju prilikom izvještavanja. Kad je riječ o pravu na zaborav, u članu 18 ovog dokumenta („Arhiviranje i trajno snimanje objavljenih sadržaja“) konstatuje se: „Onlajn mediji su dužni da na svojim veb-stranicama redovno pohranjuju i arhiviraju objavljene tekstove i druge sadržaje, odnosno da ih učine dostupnim putem pretraživača. Prilikom ponovnog objavljivanja arhivske građe, onlajn mediji treba da uzmu u obzir promjenu konteksta u kojem je materijal objavljen i navedu da se radi o arhivskoj građi. Onlajn mediji će trajno izbrisati materijal iz arhive koji je dostupan putem pretraživača ako se radi o tekstu koji sadrži govor mržnje, diskriminaciju ili drugi sadržaj koji nije dozvoljen zakonom i/ili ako za to postoji sudski nalog. U slučaju trajnog brisanja sadržaja iz arhive, onlajn mediji su dužni da na linku na kojem je obrisani sadržaj bio objavljen objave: obavještenje u kojem se navodi da je sadržaj uklonjen i razlog za to, naslov, datum objavljivanja, ime autora i datum povlačenja, odnosno brisanja. Onlajn mediji će zadržati obrisani, odnosno povučeni sadržaj, kao i druge relevantne podatke o konkretnom slučaju, u svojoj internoj arhivi⁸.“

U evropskim zemljama ima svega nekoliko savjeta za štampu koji se u svojim etičkim dokumentima bave pravom na zaborav.

Flandrijski Savjet za štampu (Belgija) bavi se ovim pravom u dokumentu *Digitalna arhiva i ponovno korišćenje arhivske građe*, gdje se u smjernici za čl. 22 navodi: „Novinar mora voditi računa o pravima svih osoba koje se pominju u izvještavanju. On mora odmjeriti odnos prava na privatnost pojedinca i prava javnosti da zna. Javni je interes da u arhivima imamo sadržaj koji je potpun i koji vjerno reprodukuje ono što je objavljeno; pravo na informisanje, u principu, nadmašuje interese lica koja žele da uklone, anonimizuju podatke ili blokiraju pristup podacima, odnosno da izmijene arhivske članke, slike, zvučne zapise ili emisije. Stoga redakcija, prilikom razmatranja zahtjeva, mora odmjeriti važnost arhive za javnost i pravo javnosti na informisanje, u odnosu na pravo pojedinca na brisanje⁹.“ U tekstu se ističe da kasnije istu procjenu mora obaviti novinar/novinarica koji/koja ponovo koristi informacije, slike i/ili zvučne zapise iz arhiva, uzimajući pritom u obzir izvorni kontekst u kome su informacije, slike i/ili zvučni zapisi objavljeni.

U Holandiji se pravo na zaborav pominje u poglavlju *Etičkog kodeksa* koje se odnosi na odgovornost u retrospektivi: „Ako se od novinara traži da anonimizuju arhivirane članke ili da ih uklone, onda će se samo u izuzetnim slučajevima dozvoliti da javni interes postojanja arhiva najvišeg stepena kompletnosti i pouzdanosti bude prevagnut privatnim interesima onih koji to traže.“

8. Preporuke za etičko izvještavanje za onlajn medije Sjeverne Makedonije

9. Smjernica za član 22. dokumenta *Digitalna arhiva i ponovno korišćenje arhivske građe*.

Etički kodeks Katalonije (Španija), u dijelu „Trajanje onlajn dokumenata“, navodi: „Neograničeno zadržavanje na mreži dokumenata i audio-vizuelnih materijala može dovesti do nepoželjnih ili neprijatnih situacija za ‘pogođene’ ljude.“ U slučaju da traže brisanje podataka, zahtjev treba da izbalansira javni interes s pravima pojedinca. U svakom slučaju, pozivanje na pravo na zaborav „ne bi trebalo da bude razlog za trenutno uništavanje predmeta koji su na neki način dio opšte arhive ili živog sjećanja koje je kolektivno naslijeđe i koje može biti od interesa za istoričare i istraživače društvenih nauka¹⁰.“

U istom poglavlju se potom u nekoliko segmenata razrađuje odnos prema arhivskim dokumentima:

- Opšte pravilo: zahtjev za uništavanje onlajn tragova fizičkih ili pravnih lica ne treba shvatati kao obavezu kada se kao razlog navodi promjena mišljenja, imidža ili neki drugi, potpuno lični razlozi.
- Postojanost određenih dokumenata ne bi trebalo da bude nauštrb osnovnih prava ličnosti, tj. ne bi trebalo da dovodi do situacija koje su za osobu uvredljive ili joj nanose štetu.
- Odgovorni izdavači treba da spriječe ili ublaže štetu koja može biti nanijeta osobama koje su svjedočile – slikom, glasom i/ili dokumentacijom – zbog kontinuiteta, lakoće pristupa sadržaju, reprodukcije i manipulacije materijalom na internetu. Ovaj pristup je od posebnog značaja kada su u pitanju djeca ili mladi ljudi, koji nemaju mogućnost odbrane ili su izloženi riziku (zlo)upotrebe na internetu.
- Karakter interneta, kao globalnog, trajnog i gotovo univerzalno dostupnog skladišta svih vrsta sadržaja, čini praktično neizvodljivim diskrecione odluke o uklanjanju sistematskog, trenutno prisutnog i opsežnog materijala koji se smatra neprikladnim ili štetnim za pojedince, kompanije ili institucije.

2. 3. SUD PRAVDE EU – GOOGLE SPAIN V AEPD AND MARIO COSTEJA GONZALEZ, 2014

Sud pravde Evropske unije je 13. maja 2014. godine donio odluku da pretraživači (npr., Google, Yahoo) moraju razmatrati zahtjeve pojedinaca za uklanjanje linkova do veb-stranica koje su rezultat pretrage njihovog imena ukoliko te stranice sadrže podatke koji su „neadekvatni, nevažni ili više nijesu relevantni, ili koji su pretjerani (...) imajući u vidu sve okolnosti slučaja¹¹“. Tome je prethodio postupak koji je pred nacionalnim sudovima pokrenuo jedan španski biznismen, uznemiren činjenicom da su najčešći rezultati pretrage njegovog imena bili podaci o bankrotu koji je pretrpio prije više od 10 godina. Nakon što je presuđeno u njegovu korist, predmet je raspravljan i pred Sudom pravde EU – slučaj poznat pod nazivom *Google Spain v AEPD and Mario Costeja Gonzalez 2014*¹², kojim je inaugurisan koncept prava na zaborav.

10. Etički kodeks Španije

11. Više o tome vidjeti na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/google-spain-sl-v-agencia-espanola-de-proteccion-de-datos-aepd/>.

12. Ibid.

Ipak, standard koji je SPEU tom prilikom uspostavio nije jasno i dovoljno precizno odredio sve dimenzije, uslove i kriterijume za utvrđivanja prava na zaborav. Od 2014. godine do danas, pravom na zaborav bavile su se brojne nacionalne sudske i samoregulatorne instance, a posebno su interesantne presude nacionalnih sudova Holandije i Francuske¹³.

Evropski zakonodavac je 2016. godine donio regulativu o OUZP, koja se odnosi na državljane Evropske unije. Posljednjih godina se pred sudovima više evropskih zemalja odlučivalo o slučajevima koji su podrazumijevali razjašnjavanje okolnosti pod kojima neko može zahtijevati uklanjanje određenih rezultata pretrage svog imena.

13. HRA (NVO Akcija za ljudska prava) opisuje ove slučajeve u biltenu posvećenom pravu na zaborav: „U predmetu Arthur van M. protiv Google Holandija i Google Inc, osuđeni kriminalac, poznat kao Artur van M., podnio je zahtjev Google-u da izbriše podatke o njegovoj krivičnoj osudi iz svog indeksa pretraživača. Tužitelj je 2012. osuđen za pokušaj navođenja na atentat, ali je uložio žalbu i dok je čekao njen ishod, pušten je iz pritvora. Evidencija o njegovoj osudi je još uvijek bila dostupna na internetu i bila je među prvorangiranim nalazima na Google-u prilikom pretrage imena tužitelja. On je zahtijevao da se ovi linkovi uklone sa Google-ovog indeksa, ali je Google odbio da to uradi. On je potom tužio Google. Amsterdamski sud je odbio njegov zahtjev za uklanjanje 18. septembra 2014. Artur van M. se potom žalio. Amsterdamski apelacioni sud je 31. marta 2015. potvrdio da svako ima pravo na ispravljanje ličnih podataka, njihovo brisanje ili uklanjanje onda kada je obrada tih podataka nezakonita prema Evropskoj direktivi o zaštiti podataka. Međutim, Sud je naglasio da je pri odlučivanju o zahtjevima bitno razmotriti da li je osoba o kojoj je riječ javna ličnost i da li šira javnost ima opravdani interes da primi te informacije. Sud je, razmatrajući činjenice iz ovog slučaja, zaključio da je osuda Artura van M. bila posljedica njegovih postupaka. Sud je takođe smatrao da je javnost imala interes da primi informacije za izvršenje teških krivičnih djela, poput onog koje je Artur počinio. Osim toga, Sud je uzeo u obzir da na nekoliko internet stranica nije objavljeno njegovo puno ime, već samo inicijali. Sud je iz ovih razloga potvrdio odluku Amsterdamskog suda i utvrdio da osuđeni kriminalac nema 'pravo da bude zaboravljen'. U drugom holandskom predmetu, Ewald van Hamersveld protiv Google Inc, Ewald je tužio građevinsku firmu i izgubio spor, pa je građevinska firma promijenila bravu na njegovoj kući i primorala ga da živi u kontejneru na svom imanju. U svom zahtjevu je tražio da novinski izvještaji o tom sporu budu uklonjeni sa Google rezultata pretrage na njegovo ime. Tužilac, računovodna firma KPMG, povukao je uplatu od 200.000 € jer je bio nezadovoljan kvalitetom obavljenih radova. Nakon što su o tome izvjestili mediji, računovodna je zahtijevala od Google-a da ukloni izvještaje o ovom slučaju iz pretraga za njegovo ime, kao i iz pretrage na neke druge riječi. Amsterdamski sud je presudio da novinski članci koji su uključivali druge riječi osim računovodnog imena nisu mogli biti uklonjeni sa rezultata pretrage, jer takve pretrage nisu uključivale 'lične podatke'. Što se tiče zahtjeva da se ime računovode ukloni s rezultata pretrage, Sud je na prvom mjestu smatrao da servisi kao što je Google imaju važnu društvenu funkciju i da svako nametanje ograničenja zahtjeva striktno i pomno ispitivanje. Dok se rezultati koji se smatraju neadekvatnim, nebitnim i/ili pretjeranim mogu uklanjati, ovdje je bilo potrebno odmjeriti ravnotežu s pravom javnosti na informisanje. Sud je naveo da nije mogao da odluči o sadržaju članaka koji su se pojavljivali u rezultatima Google pretrage, kao i da zahtjev koji se tiče 'prava na zaborav' ne treba koristiti kao alternativu tužbi za klevetu protiv autora novinskih članaka. Sud je dalje smatrao da su se događaji o kojima se izvještavalo desili nedavno, i da je stoga ovaj zahtjev značajno razlikovao od onog u slučaju 'Google Španija'. Iz tih razloga, Sud je utvrdio da od Google-a ne može da zahtijeva da ukloni rezultate. U francuskom predmetu Marie-France M. protiv Google Francuska i Google Inc, regionalni sud Pariza (Tribunal de Grande Instance), po hitnom postupku, razmatrao je zahtjev žene osuđene za prevaru, Marie-France upućen Google-u, da se linkovi ka internet stranicama na kojima se pominje osuda za prevaru uklone sa rezultata pretrage za njeno ime. Sud je smatrao da je bilo neophodno odmjeriti ravnotežu između zaštite ličnih podataka s jedne, i prava na slobodu informisanja s druge strane. Izvještaji o prevari iz 2006. su bili opravdani, i Marie-France se tada nije protivila njihovom objavljivanju. Međutim, tužiteljka je tvrdila da je 2014. nekoliko godina nakon osude, konstantno uključivanje informacija o osudi za prevaru u rezultate pretrage za njeno ime škodilo njenim pokušajima da nađe posao. Sud se složio, uzimajući posebno u obzir činjenicu da je prošlo više od osam godina od osude i da je osuda brisana iz njenog krivičnog dosijea. Ovo je značilo da je žalba tužiteljke imala prednost nad pravom javnosti na informisanje. Drugi francuski predmet, Franck J. protiv Google Francuska i Google Inc, odnosio se na čovjeka koji je dobio otkaz zbog zlostavljanja i koji je zahtijevao da se podaci o tome uklone iz rezultata pretrage na njegovo ime. Postupak u vezi sa otkazom, koji je još uvijek bio u toku, bio je predmetom razmatranja Regionalnog suda u Tuluzu (Tribunal de Grande Instance) po 'hitnom postupku'. Sud u Tuluzu je primijetio da su se informacije na spornim linkovima odnosile na žalbe Frankovog poslodavca koje su dovele do pokretanja postupka. Presuda u ovom slučaju, koja je za posljedicu imala otpuštanje, izrečena je na javnom ročištu, bila je dostupna široj javnosti i o njoj su izvjestili mediji. Činjenice o slučaju nijesu bile davne, već iz 2011. godine, i nije se moglo tvrditi da su članci bili netačni, neadekvatni, nebitni ili pretjerani. Iako je postupak po žalbi bio u toku, to nije značilo da je ranija presuda bila pogrešna i da se zlostavljanje nije desilo. 2015. g. Sud je našao da je pravo javnosti na informisanje o postupku koji je bio u toku imalo prednost nad 'pravom na zaborav' i odbio je zahtjev za uklanjanje." (HRA, Bilten br. LVIII: Pravo na zaborav, 2015) Više o tome vidjeti na: <https://www.hraction.org/hra-bilteni-sloboda-izrazavanja/>.

2. 4. PRIKAZ DVA POSLJEDNJA PREDMETA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Hurbain v Belgium, 2021

U nedostatku nacionalnih propisa, a s obzirom na evidentnu potrebu za adekvatnim, ujednačenim, uravnoteženim pristupom u odnosu na dilemu koje pravo ima prevagu (pravo na slobodu izražavanja ili pravo na zaborav), crnogorska samoregulatorna tijela bi morala sagledati i razmotriti posljednje presude Evropskog suda za ljudska prava.

U Registru ESLJP je 4. 7. 2023. godine predočena njihova posljednja odluka donijeta u slučaju Hurbain v Belgium, 2021. Njome se izdavaču časopisa daje nalog da anonimizuje detalje osuđenog prestupnika, a na osnovu prava na zaborav¹⁴.

Slučaj se odnosio na presudu protiv g. Hurbain-a, izdavača dnevnih novina Le Soir. Pozivajući se na pravo na zaborav, Sud je izdavaču naložio da iz digitalne arhive ukloni članak u kojem se navodi puno ime vozača koji je učestvovao u saobraćajnoj nesreći 1994. godine¹⁵.

ESLJP je primijetio da su nacionalni sudovi na koherentan način uzeli u obzir tri važne okolnosti:

- prirodu i ozbiljnost činjenica o kojima se izvještavalo u predmetnom članku;
- činjenicu da članak nije aktuelan, nema istorijski niti naučni značaj;
- činjenicu da vozač nije bio poznata ličnost.

ESLJP je zaključio da su nacionalni sudovi razmotrili ozbiljnost i istinitost navoda obuhvaćenih spornim tekstom, kao i činjenicu da vozač nije javni funkcioner i da članak u tom smislu nije aktuelan, niti ima istorijsku ili naučnu vrijednost. Sudovi su uzeli u obzir i značajnu štetu koju je vozač pretrpio usljed stalne, neograničene dostupnosti članka na internetu, a koja je imala potencijal da uspostavi „virtuelni krivični dosije“, pri čemu se posebno vodilo računa o vremenu koje je proteklo od objavljivanja članka. Štaviše, nakon pregleda mjera koje bi se mogle preduzeti kako bi se postiglo adekvatno balansiranja prava, u skladu s proceduralnim standardima koji su primjenjivi u Belgiji, smatrali su da anonimizacija članka ne nameće pretjerano veliki teret podnosiocu predstavke, a da s druge strane, predstavlja najefikasnije sredstvo zaštite privatnosti vozača.

14. Veliko vijeće ESLJP presudilo je, sa 12 od 17 glasova, da odlukom nacionalnih sudskih instanci Belgije nije prekršeno pravo na slobodu izražavanja. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%222002-13318%22%7D>.

15. Podnosilac predstavke Patrick Hurbain belgijski je državljanin, živi u Genappe-u i izdavač je jedne od vodećih belgijskih dnevnih novina na francuskom jeziku – Le Soir. Štampano izdanje ovih novina iz 1994. godine sadržalo je priču o automobilske nesreći u kojoj su dvije osobe poginule, a tri povrijeđene. U priči je objelodanjeno i puno ime vozača, koji je 2000. godine proglašen krivim. On je 2006. godine odslužio kaznu i dobio rehabilitaciju. Dvije godine kasnije (2008), na sajtu novina Le Soir pojavila se besplatna elektronska verzija njihove arhive iz 1989. godine, koja je uključivala i pomenuti tekst. Vozač je 2010. godine stupio u kontakt s novinama i zatražio da se članak ukloni iz njihove internet arhive ili da se makar anonimizuje. Zahtjev se odnosio na podatke o njegovom zanimanju i činjenicu da se pomenuti članak pojavljuje u rezultatima pretraživača kada se ukuca njegovo ime.

Shodno tome, a imajući u vidu polje slobodne procjene države, ESLJP je zaključio da su nacionalni sudovi pažljivo izbalansirali prava garantovana Konvencijom, da je miješanje u slobodu izražavanja ispoljeno kroz anonimizaciju teksta bilo ograničeno na ono što je strogo neophodno, te da se kao takva ova mjera može smatrati srazmjernom i neophodnom u demokratskom društvu¹⁶.

Kad je riječ o „dodatnom teretu“ koji slobodi štampe nameće obaveza izdavača da anonimizuje članak koji je prvobitno objavljen na zakonit način, Sud je smatrao da iz razmatranog ne proizilazi da je nalog za anonimizaciju imao negativan uticaj na slobodu štampe i slobodu obavljanja novinarskih zadataka. ESLJP je konstatovao da su nacionalni sudovi na sveobuhvatan način razmatrali prirodu i ozbiljnost činjenica, utvrdio da članak nije imao istorijski niti naučni značaj, te da vozač nije bio poznata/ javna ličnost. Kao posebno značajna činjenica istaknuta je šteta koju je vozač pretrpio usljed stalne i neograničene dostupnosti članka na internetu, čime je stvoren „virtuelni krivični dosije“, posebno imajući u vidu dužinu vremena koje je proteklo od prvog objavljivanja članka¹⁷.

Biancardi v Italy, 2022

U presudi ESLJP u slučaju *Biancardi v Italy, 2022* proširen je obim prava na zaborav. Ovaj sud je u predmetu *Hurbain v Belgium, 2021* utvrdio da naredbom anonimizacije osobe odgovorne za saobraćajnu nesreću u onlajn arhivi novina nije prekršena sloboda izražavanja. Pošavši od toga da je test postavljen u predmetu *Axel Springer AG v Germany, 2012*¹⁸ bio od ključnog značaja u pogledu balansiranja prava na privatni život i prava na slobodu izražavanja, Sud je u odluci u predmetu *Biancardi v Italy*, koji se odnosi na sličan zahtjev, dao smjernice za primjenu Springer-testa u onlajn kontekstu, dodatno proširivši obim prava na zaborav¹⁹. To je učinjeno na sljedeći način: prvo, Sud je potvrdio da su „novinari i novine koje rade na internetu odgovorne za tzv. deindeksiranje članaka (uklanjanje članaka iz indeksa pretraživača – prim. aut.) kada se to od njih traži; drugo, u procesu balansiranja prava na slobodu izražavanja i prava na privatni život, ovo drugo pravo dobija veći značaj kada se radi o deindeksaciji. Taj značaj je još veći ako je članak predstavljao ‘relevantnu vijest’ u kraćem periodu, posebno ako je podnosilac zahtjeva osoba relativno nepoznata javnosti. Biće zanimljivo vidjeti da li će se trend uspostavljen u predmetima *Hurbain* i *Biancardi* nastaviti i proširiti u budućnosti²⁰.“

16. ECHR, The order of the publisher of the newspaper Le Soir to anonymise the details of the convicted offender on grounds of the right to be forgotten did not breach his freedom of expression, 2023. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7694998-10619728&filename=Grand%20Chamber%20judgment%20Hurbain%20v.%20Belgium%20-%20%22Le%20Soir%22%20newspaper%20ordered%20to%20anonymise%20identity%20of%20an%20offender%20to%20respect%20his%20right%20to%20be%20forgotten.pdf>.

17. Ibid

18. Više o tome vidjeti na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/axel-springer-ag-v-germany/>.

19. Sud je utvrdio kriterijume za balansiranje između slobode izražavanja i prava na privatnost usredsređujući se na sljedeća pitanja: (1) da li publikacija doprinosi debati od opšteg interesa; (2) koliko je lice poznato i šta je predmet prijave; (3) prethodno ponašanje dotičnog lica; (4) način dobijanja informacije i njena istinitost; (5) sadržaj, oblik i posljedice objavljivanja; (6) težina izrečene sankcije. Više o tome vidjeti na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/axel-springer-ag-v-germany/>.

20. Jakob van de Kerkhof, *Biancardi v Italy: A broader right to be forgotten*, 2022. Dostupno na: <https://strasbourgobservers.com/2022/01/07/biancardi-v-italy-a-broader-right-to-be-forgotten/>.

U komentaru na predmet *Biancardi v Italy, 2022* uočava se da pravo na zaborav može imati različite oblike:

- zahtjev za anonimizaciju;
- zahtjev za brisanje i uklanjanje podataka;
- drugi načini da se smanji širenje određenih informacija.

Pitanje koje je postavljeno u slučaju *Biancardi v Italy* jeste: može li se obaveza deindeksiranja materijala proširiti na administratore ili novinare i ne biti ograničena samo na pretraživače (kao u slučaju *Google Spain v AEPD and Mario Costeja Gonzalez*). Da bi odgovorio na ovo pitanje, Sud je prvo morao da utvrdi obim obaveze deindeksiranja. Precizno značenje tog pojma (kao i sličnih pojmova, kao što je „delisting“) može se izvući samo iz specifičnog konteksta u kojem se pojavljuje. U kontekstu ove odluke, Sud je definisao deindeksiranje kao „aktivnost pretraživača koja se sastoji u uklanjanju materijala sa liste prikazanih rezultata (nakon pretrage izvršene na osnovu imena osobe)²¹.“ U konkretnom slučaju, operater je bio novinar, što dodaje još jednu dimenziju zahtjevu za deindeksiranje članka.

ESLJP je u ovom predmetu procijenio da se novinari mogu smatrati odgovornim za odbijanje deindeksiranja sadržaja. Uz to, Sud je fleksibilnije primijenio Springerove kriterijume²² i prilikom balansiranja interesa dao prednost pravu na privatni život u odnosu na pravo na slobodu izražavanja.

U slučaju *Biancardi v Italy*, Sud je razmatrao sljedeće kriterijume: (1) dužinu vremena tokom kojeg je članak držan na internetu nakon zahtjeva; (2) osjetljivost podataka koji su u pitanju; (3) težinu izrečene sankcije. U predmetu je postavljeno i pitanje da li je prilično da novinari, kao lica čija je osnovna djelatnost izvještavanje, a ne deindeksiranje, cenzurišu sadržaj na ovaj način. Zbog toga se smatralo ispravnijim „da za to bude odgovoran operater pretraživača i da novinari mogu imati pravo samo na podnošenje zahtjeva operateru pretraživača da se članci uklone iz rezultata pretrage, a ne i da sami uklanjaju sadržaje sa pretraživača i veb-sajtova“.

Sve do ovog predmeta slučajevi deindeksiranja bili su fokusirani na pretraživače. *Biancardi* je prvi slučaj u kome je zahtjev za deindeksiranje odobren protiv primarnog izvora. Smatralo se da je zahtjev za deindeksiranje ipak manje drastičan pravni lijek od naloge za uklanjanje članka.

21. Više o tome vidjeti na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/axel-springer-ag-v-germany/>.

22. Više o slučaju Axel Springer AG v Germany vidjeti na: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-109034%22%5D%7D>].

3. Pravo na privatnost u crnogorskom pravnom sistemu kao osnova za pravo na zaborav

Pronalaženje ravnoteže između interesa pojedinca da zaštiti svoju privatnost i interesa javnosti da ima pristup informacijama o drugima jedno je od najsloženijih etičko-pravnih pitanja našeg vremena. Digitalna era omogućila je brže i lakše širenje informacija, ali i dovela do brojnih kršenja prava, posebno prava na privatnost i prava na zaborav. Pitanje prava na zaborav, kao segmenta prava na privatnost, zahtijeva jasan regulatorni okvir i kriterijume koji bi novinarima, redakcijama i operaterima olakšali posao uklanjanja sadržaja koji nijesu od javnog značaja.

Iako crnogorski pozitivnopravni okvir ne daje odgovor na pitanje kriterijima i mjerila za utvrđivanje prava na zaborav, pravo na privatnost je regulisano nekim pravnim aktima. Ovo pravo se štiti ustavnom normom sadržanom u čl. 40, kojim se propisuje: „Svako ima pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života²³.“ Krivični zakonik Crne Gore sadrži normu o zaštiti prava lica na privatnost, pa se u članu 197 (Iznošenje ličnih i porodičnih prilika) propisuje: „Ko iznosi ili pronosi štogod iz ličnog ili porodičnog života nekog lica što može škoditi njegovoj časti ili ugledu, kazniće se novčanom kaznom od tri hiljade do deset hiljada eura (st. 1)²⁴.“ Ako je ovo djelo, dalje se navodi u Zakoniku, „učinjeno putem medija ili sličnih sredstava ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti novčanom kaznom od pet hiljada do četrnaest hiljada eura (st. 2). Ako je ono što se iznosi ili pronosi dovelo ili moglo dovesti do teških posljedica za oštećenog, učinilac će se kazniti novčanom kaznom najmanje osam hiljada eura (st. 3). Za iznošenje ili pronošenje ličnih ili porodičnih prilika koje je učinjeno u vršenju službene dužnosti, novinarskog poziva, odbrani nekog prava ili pri zaštiti opravdanih interesa, učinilac se neće kazniti, ako dokaže istinitost svog tvrđenja ili ako dokaže da je imao osnovanog razloga da povjeruje u istinitost onog što je iznosio ili pronosio (st. 4). Istinitost ili neistinitost onog što se iznosi ili pronosi iz ličnog ili porodičnog života nekog lica ne može se dokazati, osim u slučajevima iz stava 4 ovog člana (st. 5)²⁵.“

Dok Zakon o medijima ne normira zaštitu prava na privatnost²⁶, Zakon o elektronskim medijima, u članu 55, propisuje obavezu emitera u odnosu na programske sadržaje, kao i dužnost „da poštuje privatnost i dostojanstvo građana i štiti integritet maloljetnih lica²⁷“. Kodeks novinara/novinarki Crne Gore, u načelu 7, propisuje: „Novinar/novinarka je dužan/dužna da se krajnje pažljivo odnosi prema privatnom životu ljudi, a pravo na privatnost obrnuto je srazmjerno značaju javne funkcije koju pojedinac obavlja, ali je i u tim slučajevima nužno poštovati ljudsko dostojanstvo.“

23. Zakon o medijima („Sl. list CG“, br. 82/2020 od 6. 8. 2020)

24. Krivični zakonik Crne Gore („Sl. list RCG“, br. 70/2003, 13/2004 – ispr. i 47/2006 i „Sl. list CG“, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 – dr. zakon, 40/2013, 56/2013 – ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 – dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020).

25. Ibid.

26. Zakon o medijima („Sl. list CG“, br. 82/2020 od 6. 8. 2020)

27. Zakon o elektronskim medijima („Sl. list RCG“, br. 46/2010, 40/2011 – dr. zakon, 53/2011, 6/2013, 55/2016, 92/2017 i 82/2020).

4. Iskustva i izazovi u odgovoru na (ne)formalizovane zahtjeve za brisanje podataka u crnogorskim samoregulatornim tijelima

Budući da Crna Gora nije članica EU i da u svoj pravni sistem nije integrisala odredbe Opšte uredbe o zaštiti podataka (kao što je to, recimo, učinila Srbija), pravo na zaborav nije dostupno našim građanima, odnosno to pravo im nije osigurano i zaštićeno na način na koji to čine OUZP i ostali relevantni regulatorni akti, smjernice, ali i sudske presude o kojima je ranije bilo riječi. Stoga ne čudi što je primjena ovog „prava u nastanku“ u Crnoj Gori spontano raspodijeljena između sudske prakse i prakse medijskih samoregulatornih tijela. U daljem tekstu izložit ćemo par ilustrativnih slučajeva koji su se našli pred tijelima medijske samoregulacije i onih u kojima je sudskom presudom medijima naloženo uklanjanje određenih sadržaja s portala.

Medijskom savjetu za samoregulaciju (MSS) podnijeta je žalba zbog pominjanja lica u negativnom kontekstu²⁸. Žalbu je podnio pedijatar jednog doma zdravlja, pozivajući se na povredu načela 1, 2 i 4 *Kodeksa novinara/novinarki Crne Gore* (KNCG) i tražeći uklanjanje spornih tekstova s dva portala. Zahtjev je obrazložio tendencioznim iznošenjem neistina usmjerenih na ličnu diskreditaciju lica pomenutih u tekstu, kao i postupanjem sa izvorima na način koji je protivan profesionalnim standardima, tj. propuštanjem novinara da uzmu izjave od neposrednih učesnika događaja koji su pomenuti u negativnom kontekstu (načelo 1 KNCG). U žalbi se takođe navodi da su komentari u tekstovima predstavljeni kao nesporne činjenice (načelo 2 KNCG), te da tekstovi sadrže uvrede i klevete (načelo 4 KNCG) na račun lica koja su pomenuta punim imenom i prezimenom u jednom tekstu, a inicijalima u drugom.

Jedan portal je Komisiji za monitoring i žalbe MSS-a dostavio izjašnjenje na navode žalbe, ističući da je redakcija prije objavljivanja teksta uspostavila kontakt s domom zdravlja u kojem se opisani događaj desio i tražila izjavu direktora te ustanove, ali bez uspjeha. Time je, kako su naveli u izjašnjenju, njihova obaveza traženja izjave druge strane ispunjena. U izjašnjenju drugog portala navedene su sljedeće okolnosti: „U tekstu nije navedeno ime zaposlene na čiji se odnos žalio roditelj bolesnog djeteta; identitet roditelja je nesporan, izjavu smo zabilježili i tonski, a povod zbog kojega se javio po našoj je procjeni zahtijevao brzo novinarsko reagovanje, s ciljem da se što prije obezbijedi uredna zdravstvena usluga djeci, kao posebno osjetljivoj kategoriji stanovništva. S obzirom na to da nijesmo naveli identitet osobe na čiji se rad žalba odnosila, niti smo imali pretenzija da slučaj rasvjetljavamo iz ugla eventualne disciplinske ili neke teže odgovornosti, procijenili smo da je profesionalno prihvatljivo objaviti izjavu roditelja, u nadi da ćemo time dati doprinos rješavanju problema.“ Podnosilac žalbe je prihvatio obrazloženje ovog portala, dok je drugi portal prihvatio da iz teksta ukloni ime lica koje je podnijelo žalbu.

Praksa ombudsmana kao inokosnih samoregulatornih tijela u ovom je pogledu različita, kako međusobno, tako i u odnosu na praksu MSS-a.

28. Članice ovog kolektivnog samoregulatornog tijela su: Pobjeda, portal Pobjeda, Radio Elmag, TV Teuta, portal TV Teuta, TV E, Radio Antena M, portal Antena M, Radio DUX, Radio Mir, M Portal, RTV Cetinje, Portal Analitika, TV Nova M, portal CDM, TV Boin. Dostupno na: <https://www.medijskisavjet.me/index.php/o-nama>.

Ombudsmanka *Vijesti* povremeno dobija zahtjeve čitalaca za uklanjanje sadržaja s portala i zahtjeve za anonimizaciju. Prema dosadašnjoj praksi portala *Vijesti*, koji je otpočeo s radom 2011. godine, zahtjeve koji se pozivaju na pravo na zaborav po pravilu podnose privatna lica koja ne obavljaju javne funkcije i nemaju značajniju ulogu u javnom životu. Uglavnom je riječ o osobama kojima objavljeni tekstovi, i dalje dostupni u onlajn pretrazi, ugrožavaju poslovanje, umanjuju ili ograničavaju poslovne mogućnosti, ali i otežavaju svakodnevne životne prilike, poput iznajmljivanja stana, narušavaju odnose sa susjedima, ugled u mjestu u kome žive i sl. Iako Poslovnik o radu zaštitnika prava čitalaca *Vijesti* predviđa uklanjanje sadržaja kao jednu od mogućih mjera u procesu medijacije između podnosioca žalbe i medija (čl. 3), takve odluke se donose iznimno rijetko kako bi se zaštitila cjelovitost arhive i osiguralo poštovanje načela opravdanog interesa javnosti.

Ombudsmanka *Vijesti* je 2018. godine samoinicijativno predložila uklanjanje teksta u cilju zaštite privatnosti maloljetnog lica koje je bilo žrtva nasilja. Predlog ombudsmanke formulisan je na osnovu primjedbe roditelja, a uredništvo ga je uvažilo i istoga dana uklonilo sporni tekst.

Nekoliko zahtjeva za uklanjanje tekstova podnijela su lica kojima su pravosnažno izrečene kazne i koja su tu obavezu izvršila. U nekim od ovih slučajeva od podnosilaca zahtjeva je traženo da dostave potvrdu da od momenta izvršenja sankcije do momenta podnošenja zahtjeva nijesu bili predmet istrage ili sudskog postupka, što oni nijesu učinili, pa je predmetni sadržaj ostao dostupan na portalu. U drugim se slučajevima do rješenja nastojalo doći putem uklanjanja tagova, odnosno deindeksiranjem sadržaja objavljenog na tom mediju.

U jednom slučaju iz 2021. godine, zahtjev je uložilo lice koje je u tekstu pomenuto punim imenom i prezimenom u svojstvu svjedoka događaja iz 2016. godine, u koji je bila uključena jedna javna ličnost. Podnositeljka zahtjeva je tražila da se umjesto punog imena u tekstu stave njeni inicijali. U zahtjevu je navela da pominjanje njenog imena i prezimena predstavlja povredu privatnosti, da narušava njen ugled na poslu i među prijateljima, te da treba uzeti u obzir da ona nije javna ličnost. Uz to je dodala da pominjanje punog imena u ovakvom kontekstu negativno utiče na njeno emotivno stanje, kao i na njeno opšte mentalno zdravlje i blagostanje. Kao rezultat medijacije s uredništvom, zahtjevu čitateljke je udovoljeno i njeno ime je u tekstu zamijenjeno inicijalima. Međutim, čitateljka se ponovo javila s informacijom da je ispod teksta ostao tag s punim imenom, pa je nakon ponovljene molbe uredništvu i taj tag bio uklonjen. Čitav proces je trajao nepuna dva mjeseca.

Ombudsman *Dana* do sada nije dobijao zahtjeve zasnovane na pravu na zaborav. Ipak, na zahtjev advokata jednog crnogorskog biznismena, ovaj medij je sa svog sajta (u to vrijeme nije postojao portal *Dan*) uklonio sporne tekstove, pri čemu zahtjev za uklanjanje nije bio upućen ombudsmanu. Isti zahtjev je upućen uredništvima druga dva dnevna lista i portala, ali oni nijesu prihvatili uklanjanje sadržaja i protiv njih je pokrenut sudski postupak. Osnovni sud u Kolašinu je 2021. godine donio presudu kojom se ta dva dnevna lista obavezuju da sa svojih portala uklone tri odnosno šest tekstova obuhvaćenih žalbom, što nijedan od njih do danas nije učinio.

Praksa samoregulatornih tijela pokazuje da je, u odsustvu primjenjive zakonske regulative i specifičnih odredbi KNCG, neophodno donijeti minimalne smjernice za postupanje u konkretnim situacijama koje uključuju zahtjeve zasnovane na pravu na zaborav. Pri formulisanju tih smjernica treba se rukovoditi odredbama Opšte uredbe o zaštiti podataka (OUZP), Smjernicama o implementaciji odluke SPEU iz 2014. godine²⁹, smjernicama, preporukama i primjerima najbolje prakse Evropskog odbora za zaštitu podataka³⁰, kao i sudskom praksom SPEU i ESLJP, budući da su to instrumenti na temelju kojih se obrazlaže opšte shvatanje zakona EU o zaštiti podataka³¹.

5. Prikaz intervjua s urednicima i ekspertima

Na osnovu obavljenih intervjua s novinarima, urednicima i ekspertima možemo zaključiti da je pravo na zaborav relativno nepoznato u Crnoj Gori. Neki od intervjuisanih pojedinaca čuli su za ovaj institut, ali nijesu bliže upoznati s njim i ne znaju na šta se zapravo pravo na zaborav odnosi. Činjenica da OUZP nije uključena u crnogorsko zakonodavstvo svakako je doprinijela da ovo pravo bude manje poznato – ne samo široj javnosti, već i medijskim profesionalcima. Gotovo svi sagovornici iz medijske zajednice saglasni su da pravo na zaborav treba da bude implementirano u Crnoj Gori, i kroz zakonski tekst i kroz samoregulaciju.

Prema iskustvima sagovornika iz Agencije za zaštitu podataka, ta se institucija oslanja na Zakon o zaštiti podataka i prvenstveno se bavi uklanjanjem ličnih podataka (JMBG, adresa stanovanja) s interneta radi zaštite privatnosti pojedinaca. S druge strane, problematika uklanjanja ličnih podataka s veb- pretraživača potpuno im je strana.

Sagovornici iz medijske zajednice naveli su par sporadičnih situacija kada su urednici, na zahtjev pojedinaca, uklanjali određene sadržaje. Tako je urednik jednog medija, po zahtjevu pojedinaca koji su tvrdili da im informacije iz nekih tekstova i nakon određenog proteka vremena pričinjavaju problem u svakodnevnom životu, samostalno odlučio da ukloni sporni sadržaj. Urednik je, dakle, to uradio po sopstvenoj procjeni, ne oslanjajući se na bilo kakav zakonski osnov, niti na saznanje o postojanju evropske regulative u toj oblasti. S druge strane, postoje slučajevi kada su tekstovi uklanjani tek poslije pravosnažnih sudskih presuda. U nekim medijima, uz posredovanje mehanizma medijske samoregulacije, rađena je djelimična anonimizacija imena učesnika događaja o kojima se izvještavalo. To se preduzimalo nakon određenog proteka vremena i uz pad relevantnosti objavljenog sadržaja, a na zahtjev neposrednih učesnika događaja čija su imena u tekstovima pomenuta.

29. Više o tome vidjeti na: https://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp225_en.pdf.

30. Više o tome vidjeti na: https://edpb.europa.eu/our-work-tools/general-guidance/guidelines-recommendations-best-practices_hr.
31. Više o tome vidjeti na: <https://support.google.com/legal/answer/10769224?hl=hr#zippy=%2Cva%C5%A1a-uloga-u-javnom-%C5%BEivotu%2Codakle-potje%C4%8Du-informacije%2Cstarost-sadr%C5%BEaja%2Cu%C4%8Dinak-na-google-ove-korisnike%2Cistinitost-ili-neistinitost%2Cosjetljivi-podaci>.

Neki od eksperata koje smo intervjujurali upozoravaju na to da pravo na zaborav koje definiše OUZP ne pokriva medije i nije vezano za njih. Evropska komisija je to pravo implementirala radi internet-pretraživača, a ne radi medija, smatra Marko Milosavljević, redovni profesor na Fakultetu društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani. U kontekstu koji OUZP obrađuje relevantni su pretraživači poput Google-a, jer se na zahtjev pojedinca od njih može tražiti da izbrišu lične podatke iz rezultata pretrage. S druge strane, od Facebook-a, platforme X i ostalih društvenih mreža ne mogu se tražiti usluge uklanjanja podataka. Interni pretraživači medija obično se ne koriste u cilju pretrage i korisnici po pravilu idu na Google kako bi pronašli željeni sadržaj, kaže Milosavljević. Mogućnost da se zatraži od medija da izbriše pojedine lične podatke ili ukloni čitav tekst nema osnov u nacionalnim zakonskim tekstovima. Takve situacije se definišu kroz samoregulaciju i to samo u pojedinim evropskim zemljama.

Milosavljević navodi da su neke evropske zemlje pravo na zaborav implementirale preko samoregulacije zbog pritiska građana. Usljed brojnih zahtjeva za brisanje ličnih podataka, pojedina samoregulatorna tijela su inkorporirala pravo na zaborav u svoje kodekse. Zahtjevi su različiti, ističe Milosavljević, kao što je različit i nastup njihovih podnosilaca i priroda samih zahtjeva. Neki agresivno traže poštovanje prava na privatnost i angažuju advokate, dok drugi mole da se određeni tekst ili fotografija uklone. Pojedini su zahtjevi problematični, drugi nijesu. Iskustva su raznovrsna. Recimo, političar koji je bio u zatvoru zahtijevao je da se tekst o tome ukloni jer je otada prošlo pet ili deset godina. Biznismen koji je optužen za prevaru i koji je zbog toga bio u zatvoru ili platio kaznu, pet ili deset godina nakon tog događaja traži od jednog medija da ukloni tekst o njemu jer šteti njegovim trenutnim poslovnim interesima. Međutim, za tako nešto nema nikakve osnove u zakonima, tvrdi Milosavljević.

Pravo na zaborav u kontekstu evropskog zakonodavstva, prema ekspertkinji Snježani Milivojević, redovnoj profesorici javnog mnjenja i medijskih studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, u izvjesnom smislu predstavlja nastavak zaštite koju je pojedinac u svijetu tradicionalnih medija imao u vidu prava na ispravku ili odgovor, a koje je prenijeto u digitalno okruženje. Po njenom mišljenju, ovo pravo nije posebno djelotvorno sredstvo za obuzdavanje moći najvećih tehnoloških kompanija, ali ipak daje pojedincu mogućnost da bar djelimično kontrološe protok podataka o sebi. Milivojevićeva ističe da je balans između zahtjeva građana za brisanje ličnih informacija i prava javnosti da zna određene informacije dobro regulisan putem OUZP, te da su tom uredbom, u širem smislu, zaštićena prava pojedinaca na raspolaganje „znanjem o sebi“. Veoma je važno, smatra ona, da se temelji ove epistemičke ravnopravnosti uspostave u okolnostima kad postoji ogromna nejednakost u moći između velikih platformi i građana. Mogućnosti prikupljanja i procesiranja ličnih podataka, te raspolaganja njima, dovode do koncentracije takvih podataka u bazama koje su u posjedu digitalnih platformi, pretraživača, kao i raznih državnih organizacija. Zloupotreba ličnih podataka se makar minimalno balansira pravom pojedinca da, onda kada je to opravdano, zatraži njihovo uklanjanje. Smisao zaštite podataka o ličnosti, obaveze saglasnosti, pa i prava na brisanje, ističe S. Milivojević, jeste zaštita pojedinaca od moćnih korporacija ili državnih organa, a ne sputavanje slobode izražavanja i prava javnosti da zna.

U članu 17 OUZP taksativno su nabrojani slučajevi u kojima se može tražiti povlačenje/brisanje podataka, ali su takođe navedeni i izuzeci. Jasno je utvrđeno da javni interes – zaštita naučne istine, slobode izražavanja i medicinske ili pravne procedure – zahtijeva ograničenje prava na zaborav, tj. da slučajevi zaštite vrijednosti koje se smatraju javnim interesom predstavljaju legitimne izuzetke od primjene tog prava.

U pogledu evropskog zakonodavstva koje reguliše pravo na zaborav, moramo razlikovati dvije stvari, tvrdi Đorđe Krivokapić, vanredni profesor na Fakultetu organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu i jedan od osnivača Fondacije Share, koja se bavi istraživanjem, zaštitom i unapređenjem ljudskih prava u digitalnoj sferi. S jedne strane, postoji pravo na zaborav koje proizilazi iz odluke Suda pravde Evropske unije (SPEU) – to je tzv. pravo na deindeksiranje. Pravo na zaborav koje se reguliše u okviru OUZP jeste tzv. pravo na brisanje. Kada je u pitanju SPEU, najveći značaj ima odluka *Google Spain v AEPD and Mario Costeja Gonzalez*³², koja se odnosi na pravo osobe na deindeksiranje/delisting. Naime, ukoliko je proteklo dovoljno vremena od događaja o kome se izvještavalo i ukoliko informacija više nije relevantna, Google treba da odgovori na zahtjev osobe da se uklone rezultati pretrage vezani za njeno ime i da to omogući kroz proces deindeksiranja sadržaja.

Za razliku od odluke SPEU, gdje se pravo na zaborav ostvaruje kroz deindeksiranje, OUZP daje čitav niz različitih prava građanima čiji se podaci obrađuju. Jedno od tih prava je i pravo na brisanje podatka, što je zapravo kolokvijalni naziv za pravo na zaborav, ističe Krivokapić. Osnovni princip obrađivanja podataka o ličnosti jeste ograničenje u pogledu svrhe. OUZP postavlja pravila za one koji obrađuju podatke o ličnosti, a kao njihovu ključnu dužnost navodi obavezu da lične podatke, čim se ostvari svrha njihove obrade, obrišu. Svaki rukovalac podacima treba da utvrdi koji je to momenat kada je svrha zbog koje su bili prikupljeni ostvarena, pa da onda, kroz tehničke mjere (*privacy by design and default*), inkorporira u informacione sisteme automatsko brisanje tih podataka.

Krivokapić je saglasan s ranije navedenim stavom S. Milivojević da se OUZP i zaštita podataka o ličnosti na medije primjenjuju u mnogo manjoj mjeri. Postoji, naime, tzv. novinarski izuzetak, zbog čega podaci koji se obrađuju u okviru novinarskog istraživanja i objavljivanja ne podliježu pravilima redovnog režima obrade privatnih podataka. Ti podaci su u specijalnom režimu, što znači da su mediji oslobođeni velikog broja obaveza. S druge strane, mediji imaju čitav niz specifičnih obaveza, koje proizilaze iz medijskog zakonodavstva i medijske samoregulacije. Suprotstavljenost između prava na privatnost i prava na slobodu izražavanja, između zaštite podataka ličnosti i medijske slobode, upoređuju se i vagaju u svakom konkretnom slučaju, odnosno uvijek se u kontekstu specifičnih okolnosti slučaja procjenjuje da li preteže javni interes ili ne. Nema, dakle, striktnih niti univerzalnih pravila, ističe Krivokapić, ne postoji *silver bullet* koji bi dao jednostavan odgovor ili rješenje ovog komplikovanog problema.

32. Više vidjeti na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/google-spain-sl-v-agencia-espanola-de-proteccion-de-datos-aepd/>.

Kao što znamo, nastavlja Krivokapić, što si više javna ličnost, to više preteže javni interes. I obrnuto – ako tvoje pojavljivanje u javnosti ima neznatan javni značaj, ti možeš postati javna ličnost i o tebi se može izvještavati samo u vezi s konkretnim događajem u kojem učestvuješ, kakav je, na primjer, saobraćajna nesreća ili kuća izgorjela u požaru. Pa i tu ima razlika. Ako ti je izgorjela kuća, nema razloga da se objelodanjuje tvoj identitet, ali ako je u pitanju saobraćajna nesreća u kojoj si ti vinovnik, onda može postojati interes da se to objavi. Ipak, dodaje on, iako u određenom trenutku postoji javni interes da se u izvještavanju o tekućem događaju objave nečiji lični podaci, odnosno taj javni interes preteže u odnosu na pravo na privatnost, protekom vremena ti podaci, te privatne informacije koje su inicijalno objavljene, više nijesu neophodne za priču i javni interes više ne preteže nad pravom na zaborav. A poseban problem predstavlja to što se medijski članci pojavljuju jako visoko u rezultatima pretrage, kaže Krivokapić.

Na pitanje o mogućnosti da pravo na zaborav ugrozi neke od osnovnih principa novinarstva, Mili Prelević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika dnevnih novina *Dan*, odgovara da je upravo u tome problem i da to jeste najveća dilema. Pravo na zaborav, smatra on, ne samo da može ugroziti osnovne principe novinarstva, već može biti i u direktnoj suprotnosti s temeljnim imperativom profesije – pravom javnosti da zna. Zato neki ovo pravo vide kao svojevrsni oblik cenzure, ističe Prelević, dodajući da pravo na zaborav svakako treba regulisati – kako pravnim aktom, tako i etičkim kodeksima, kao što je, na primjer, urađeno u slučaju prava na odgovor ili ispravku.

Profesor Milosavljević ističe da mediji u principu ne prihvataju zahtjeve političara i biznismena. Slučajevi gdje mediji izlaze u susret uglavnom se odnose na događaje čiji su akteri obični ljudi ili djeca. Često su to obični ljudi koji su napravili neku glupost kad su bili mlađi, kaže on³³. Oni nijesu agresivni u nastupu, već mole urednike da uklone sporne fotografije ili tekstove. Urednici, u većini slučajeva, udovolje njihovim zahtjevima, tako da Google pretraživač više ne prepoznaje neželjeni sadržaj. Najčešće se radi o odlukama urednika koje nemaju utemeljenje u zakonima, a ni u kodeksima ako određena država nije implementirala pravo na zaborav ni na nivou samoregulacije, tvrdi Milosavljević.

Kako postići balans između zahtjeva građana za brisanje ličnih podataka i prava javnosti da zna – to je pitanje na koje nije precizno odgovoreno ni u nacionalnim zakonima ni u OUPZ, naglašava Milosavljević. Sve zavisi od konteksta. Na primjer, nije svejedno da li pravo na zaborav traži političar koji je aktivan, ili dijete političara koji je mrtav već 15 godina. Ako je neželjena informacija značajna čak i 15 godina nakon smrti određene javne ličnosti, ona treba da ostane. Kad je riječ o sudskim postupcima, delikatna je situacija kad tužba „padne“, recimo, zbog proceduralnih razloga. Tada se traži uklanjanje svih informacija o datom slučaju, jer je osoba zvanično nevinna. U takvim situacijama može doći čak i do falsifikovanja istorije, na primjer, ako se prihvati zahtjev za uklanjanje tekstova koji se odnose na ulogu pojedinaca u nekim istorijskim događajima.

33. Prof. Milosavljević navodi primjer mladih djevojaka „koje poziraju za tabloide u kupaćim kostimima, a kasnije u životu, kada žele dobiti neku važniju funkciju u firmi, takve fotografije mogu da im prave probleme u karijeri“.

Situacija se posebno usložnjava ako je riječ o objavljivanju i uklanjanju ličnih podataka u vezi s izvršenjem krivičnih djela. Krivokapić, kao doktor pravnih nauka, ističe da krivično pravo jasno propisuje kada se iz krivične evidencije brišu podaci o počiniocu. S pravne strane posmatrano, na primjer, u slučaju konkurisanja za posao, ukoliko je djelo izbrisano iz krivične evidencije, počinilac dobija dokument da nije osuđivan. To, međutim, ne znači da mediji treba da prihvate tu pravnu činjenicu uprkos etičkim i društvenim principima, niti da ih ona u potpunosti obavezuje. Medij nije obavezan time, smatra Krivokapić, ukoliko urednik i novinar procjenjuju da i dalje postoji javni interes da informacija ostane dostupna. Upravo je iz tih razloga, naglašava on, u *Smjernice za primjenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju* unijeta odredba da vijest ne treba da se briše, niti da nestane iz arhive. Treba samo na neki način postići da se smanji uticaj te vijesti na reputaciju pojedinca o kome je riječ i na mišljenje javnosti o njemu, a da istovremeno integritet arhive ostane sačuvan i da se ne mijenja istorija.

Svaka promjena medijskog sadržaja zahtijeva odgovornost prema javnosti. Neophodno je obavijestiti čitaoce da je došlo do promjene medijskog sadržaja i navesti razlog i način na koji je to učinjeno. Recimo, Krivokapić predlaže da u slučaju djelimične anonimizacije, kada se puno ime osobe zamijeni inicijalima, medij istakne obavještenje tipa: „Protekom vremena i ostvarivanjem prava na zaborav tog i tog lica, ova vijest je modifikovana tog i tog datuma i puno ime je uklonjeno, a ostavljeni su inicijali. U slučaju interesovanja u svrhu istraživanja, možete se obratiti redakciji.“

U ranije pomenutoj presudi SPEU *Google Spain v AEPD and Mario Costeja Gonzalez*³⁴, Sud je zaključio da u procesu balansiranja prava i sloboda pojedinaca s interesima korisnika interneta za pristup informacijama putem veb-pretraživača prevagu imaju prava lica čiji se podaci obrađuju, rekla je u razgovoru na ovu temu Iva Rolović, pravna ekspertkinja iz advokatske kancelarije *Harrisons*. Međutim, dodaje ona, u konkretnim situacijama postizanje ravnoteže zavisi od prirode ličnih podataka, njihove osjetljivosti u kontekstu privatnosti lica čiji se podaci obrađuju, te javnog interesa da ti podaci budu dostupni. Javni interes nije uvijek isti, može se značajno razlikovati od slučaja do slučaja, ponajviše u zavisnosti od uloge koju lice o kome je riječ ima u javnom životu. U skladu s tim, donošenje odluke o tome da li određeni link treba ukloniti iz rezultata pretrage, treba zasnovati na četiri ključna kriterijuma: (1) uloga pojedinca u javnom životu; (2) priroda ličnih podataka; (3) izvor i motivacija za objavu; (4) proteklo vrijeme.

Dodatno, pravo na brisanje podataka o ličnosti može biti suspendovano čak i kada postoji osnov za uklanjanje, tvrdi Rolovića. Razlozi za suspenziju ukazuju na potrebu pažljivog procjenjivanja interesa u svakom pojedinačnom slučaju, s ciljem postizanja ravnoteže između različitih prava. Na primjer, ostvarivanje prava na brisanje je isključeno kada se obrada ličnih podataka vrši u svrhu novinarskog

34. Više o tome vidjeti na: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/google-spain-sl-v-agencia-espanola-de-proteccion-de-datos-aepd/>.

istraživanja i objavljivanja informacija u medijima (tzv. medijska privilegija). Ostvarivanje prava na zaborav neće biti prihvatljivo ni kada je obrada podataka o ličnosti neophodna radi izvršenja poslova u javnom interesu, ostvarivanja interesa javnog zdravlja, naučnih ili istorijskih istraživanja, odnosno podnošenja, ostvarivanja ili odbrane pravnog zahtjeva.

Jedan od nedostataka etike jeste u tome što ne možete opisati sve situacije s kojima će se novinar suočiti, kaže Nataša Ružić, rukovoditeljka studijskog programa Medijske studije i novinarstvo na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Crne Gore, odgovarajući na pitanje kako pronaći balans između zahtjeva građana za brisanje ličnih podataka i prava javnosti da zna određene informacije. Po njenom mišljenju, treba primijeniti Aristotelovu teoriju zlatne sredine, odnosno naći tu sredinu u zavisnosti od situacije. Zlatna sredina se ne traži, pojašnjava N. Ružić, u situacijama kada se radi o imovinskim ili krvnim deliktima, tj. o težim krivičnim djelima. Na primjer, ukoliko je osoba počinila ubistvo s predumišljajem, ili ako ne plaća porez i nanosi štetu državi, brisanje podataka s interneta svakako ne bi bilo etično. Ako je neko sjeo za volan, vozio pod dejstvom alkohola i ubio drugu osobu, onda nije pošteno prema porodici žrtve očekivati brisanje podataka. Na takav način dolazi i do relativizovanja zločina. Tako da sve zavisi od situacije do situacije, ali svakako treba da budemo svjesni da za svaki postupak snosimo odgovornost. Osnovni principi moralnih vrlina su integritet, civilizovanost i kredibilitet, zaključuje ona, ali ključni je integritet, prema kojem razlikujemo dobro od lošeg ponašanja.

Kada je u pitanju dilema da li u državama koje nijesu članice EU pravo na zaborav treba da reguliše zakon ili kodeks, gotovo svi naši sagovornici saglasni su da bi najbolje rješenje bila kombinacija ova dva instrumenta regulacije. Smatraju da bi u zemljama Zapadnog Balkana trebalo razviti i regulativne i samoregulatorne instrumente zaštite. Profesorica Milivojević je uvjerena da zakoni o zaštiti podataka o ličnosti, tamo gdje su donijeti, predviđaju ovu vrstu zaštite. S druge strane, profesionalni i etički kodeksi su tu da preciznije urede standarde koji važe za posebne djelatnosti, u kojima može doći do zloupotrebe ili ustupanja podataka trećim licima. U većini slučajeva, ističe ona, informacije koje su važne za javnost moguće je objaviti bez objelodanjivanja privatnih ili identifikujućih svojstava pojedinaca, čak i kada su oni važni akteri procesa. Javno djelovanje, javni interes i zaštita slobode izražavanja, kao i pravo javnosti da zna, mogu se precizirati kodeksom, smjernicama ili drugim samoregulatornim aktima koji detaljnije razrađuju postojeće zakonske odredbe. Bilo bi dobro, smatra S. Milivojević, da se u zemljama koje nijesu u Evropskoj uniji ovo pravo reguliše u skladu s propisima EU, jer su ti standardi sada najviši u svijetu.

Po mišljenju Krivokapića, unapređenje pravnog okvira zaštite podataka o ličnosti kroz OUZP omogućava da se u zemljama Zapadnog Balkana pravo na privatnost i zaštitu prava ličnosti dodatno osnaži i da se prati evropska praksa. No da bi ovo pravo zaista funkcionisalo u praksi, neophodno je da se ono uredi kodeksima, ili da se to pitanje riješi kroz interne politike medija i prava korisnika na platformama koje se koriste.

Odluka o regulisanju prava na zaborav zakonom ili kodeksom u državama koje nijesu članice EU može zavisi od različitih faktora, kaže Iva Rolović. Jedan od ključnih faktora jeste pravni sistem države. U zemljama s kontinentalnim pravnim sistemom pravna pitanja se obično uređuju zakonima, pa bi pravo na zaborav moglo biti regulisano zakonom o zaštiti podataka o ličnosti ili zakonom o privatnosti podataka. Nasuprot tome, u zemljama s anglosaksonskim pravnim sistemom pravna pitanja često regulišu opšti pravni principi i presedani, te bi bilo očekivano da pravo na zaborav bude regulisano putem nekog kodeksa. U Crnoj Gori bi ključnu ulogu u davanju smjernica za regulisanje prava na zaborav putem zakona mogli imati nadzorni organi za zaštitu podataka, kao što je Agencija za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama.

Pravo na zaborav treba da bude regulisano i zakonom i kodeksom, jer se oba dokumenta pišu na osnovu moralnih obaveza, smatra profesorica Ružić. Zakon ima „veću težinu“ od kodeksa. U Crnoj Gori se medijski zakoni i Kodeks djelimično poklapaju, ali bi bilo bolje da se pravo na zaborav reguliše zakonski – jer moral je ono što se smatra obaveznim, a etika ono što se smatra ispravnim, napominje ona. Step en poštovanja profesionalnih i etičkih standarda zavisi od stega koje nameće sama medijska kuća, tačnije od uslova, ciljeva proizvodnje i kolektiva. Ukoliko je na čelu medijske kuće urednik koji ne poštuje etičke standarde, slično će se ponašati i novinari. Kodeks, kroz načelo 7, već reguliše pravo građana na privatnost ukoliko su žrtve nekih kriznih situacija u kojima se nijesu našli baš po sopstvenoj volji. U takvim situacijama, ako novinar prekrši Kodeks, žrtva ima pravo na zaborav, stav je profesorice Ružić.

Stručnjaci se slažu da postoje veliki izazovi u ostvarivanju prava na zaborav u regionalnom kontekstu, bilo da je riječ o deindeksiranju ili o brisanju podataka. Naglašavajući važnost blagovremenog uspostavljanja komunikacije i saradnje zemalja Zapadnog Balkana s velikim tehnološkim kompanijama, kao i važnost komunikacije i saradnje između čitalaca i medija, oni takođe predlažu formulisanje posebnih mjera koje uključuju konkretne predloge.

Milan Jovanović, ekspert za digitalne medije, smatra da je za zemlje Zapadnog Balkana od ključnog značaja da razviju jasan pravni okvir i osnaže kapacitete institucija kako bi obezbijedile sprovođenje definisanih pravila. Da bi se pravo na zaborav efikasno primjenjivalo, neophodno je aktivno raditi na jačanju pravnog okvira, institucionalnih kapaciteta i svijesti o privatnosti.

Naravno, dodaje on, saradnja s relevantnim međunarodnim organizacijama i poštovanje evropskih standarda u ovoj oblasti mogu biti veoma korisni. Važno je redovno ažurirati zakonodavstvo kako bi se pratile promjene u tehnologiji i društvenim normama koje utiču na pitanja privatnosti i zaštite podataka. Saradnja zemalja Zapadnog Balkana s velikim tehnološkim kompanijama u domenu zaštite podataka i privatnosti zavisi od niza faktora. Oni uključuju pravni okvir, kapacitete institucija, ali i spremnost kompanija na saradnju. Važno je napomenuti, kaže Jovanović, da se pravila i uslovi saradnje mogu razlikovati od kompanije do kompanije. Stoga je korisno uspostaviti dijalog i konsultacije s relevantnim tehnološkim firmama, jer je to put da se identifikuju zajednički interesi i pronađu održiva dugoročna rješenja.

Sličnog je stava i Snježana Milivojević. Države Zapadnog Balkana treba da shvate da se u globalnim razgovorima i regulativnim inicijativama mora učestvovati sada, dok se novi standardi kreiraju. Ne može se to ostaviti za kasnije, kaže ona, „kada mi riješimo važnija pitanja“ ili kada to stigne na dnevni red. Kasnije će naše startne pozicije biti gore i vjerovatno će već biti uspostavljene neke prakse koje je teško naknadno korigovati. Zato je važno da na zaštiti digitalnih prava, pa i prava na zaborav, zajednički rade svi – civilno društvo, akademske zajednice, donosioci odluka i tehnološke kompanije. Interesi će im biti različiti, ali posao je zajednički.

Krivokapić smatra da je pravo na zaborav u smislu deindeksiranja, odnosno uklanjanja iz rezultata pretraživača poput Google-a, za građane zemalja Zapadnog Balkana teško ostvarivo pravo. Ono, kako kaže, tehnički postoji, ali ga je u praksi teško ostvariti. S druge strane, deindeksiranje na nivou medija izrazito je ograničenog dometa³⁵. Ono što portal može da uradi i nad čim ima kontrolu jeste da iz pretrage u okviru svog sajta isključi neke vijesti i ukloni tagove. To, međutim, nije dovoljno, ističe Krivokapić, budući da su realne korisničke navike i medijsko okruženje specifični. Naime, uglavnom se pretraga ne vrši kroz sajt, nego kroz Google – što nas vraća na početak priče.

Za razliku od njega, profesor Milosavljević tvrdi da saradnja s Google-om nije problem i da je ne treba shvatiti kao otežavajuću okolnost. Crna Gora nije prva koja bi takvu saradnju tražila, a kompanija Google već ima usvojenu metodologiju i ne bi imala dodatne troškove zbog toga. Svakako, saradnja će biti lakša ako joj Crna Gora pristupi nakon usvajanja novog zakonskog teksta o zaštiti ličnih podataka u koji su inkorporirana načela OUPZ.

Krivokapić potencira važnost proaktivnog pristupa medija i medijske zajednice. On smatra da bi mediji trebalo da imaju poseban formular za zahtjeve, u koji bi se unosili osnovni podaci – link ka vijesti, ime i prezime, a kao najvažnije, razlog, tj. obrazloženje podnosioca zahtjeva zbog čega smatra da njegovo/njeno pravo na privatnost preteže u odnosu na opravdani interes javnosti da zna i zbog čega traži pravo na zaborav. Takva procedura ne bi bila prezahtjevna, ali ni suviše laka. Naime, podnosilac zahtjeva bi morao da obrazloži postojanje uslova za razmatranje zahtjeva, da dokaže da je motivisan i da ima jak razlog da se nešto ukloni.

35. Deindeksiranje je uklanjanje rezultata pretrage, što je iz ugla medija limitirano na njihove sajtove, kroz uklanjanje tagova. Anonimizacijom se sadržaj teksta zadržava, a uklanjaju se lični podaci zainteresovanog lica.

Bilo bi odlično, smatra Krivokapić, da svaki medij posjeduje jedan takav, jasno formulisan mehanizam.

Stavove stručnjaka u velikoj mjeri potvrđuje i praksa urednika u Crnoj Gori. Na tragu onoga što je o uklanjanju sadržaja iznio profesor Krivokapić, Srđan Kosović, dugogodišnji urednik najčitanijeg crnogorskog portala Vijesti i doskorašnji glavni urednik dnevnih novina Vijesti, naglašava da ne može postojati jedno, univerzalno rješenje. Treba ustanoviti set pravila i kriterijuma koji će se provjeravati u odnosu na svaki pojedinačni slučaj, pri čemu treba procjenjivati opšti, ali i lokalni značaj informacije u kontekstu javnog interesa i o njemu odlučivati. Kosović misli da se proces možda može učiniti dvosmjernim, tako da se neke informacije, prema potrebi, mogu i „vratiti“ ukoliko buduća dešavanja pokažu da za to postoji interes. Kada je riječ o dilemi da li pravo na zaborav treba da bude predmet regulacije ili samoregulacije, on, na osnovu iskustva, smatra da je kodeks bolji način, ali i da je teško obezbijediti efikasnu primjenu njegovih načela ukoliko ne postoji jasno uporište u zakonu. S druge strane, iskustva iz našeg pravnog sistema govore nam da bi jedno takvo zakonsko rješenje moglo da dovede do zloupotreba. Osim toga, Kosović je skeptičan u pogledu mogućnosti da se dođe do kvalitetnog zakonskog teksta, kada se uzme u obzir cjelokupan kontekst, kvalitet političkih elita i zakonodavaca i njihovo razumijevanje prava na zaborav.

6. Predlog smjernica za postupanje samoregulatornih tijela

U odlučivanju po zahtjevima zasnovanim na pravu na zaborav, bilo da je u pitanju *deindeksiranje*, *anonimizacija*, *djelimična anonimizacija* ili *uklanjanje sadržaja* s portala medija, u svakom pojedinačnom slučaju treba uzeti u obzir sljedeće aspekte:

6.1. DA LI JE OSOBA NA KOJU SE INFORMACIJA ODNOSI JAVNA LIČNOST?

Shodno osnovnom pravilu da je pravo na privatnost obrnuto srazmjerno značaju javne funkcije koju pojedinac obavlja, pri odlučivanju o zahtjevima iz korpusa prava na zaborav važno je razmotriti da li je osoba o kojoj je riječ javna ličnost i da li šira javnost ima opravdan interes da zna tu informaciju kako bi mogla da uživa pravo na informisan izbor.

6.2. DA LI JE INFORMACIJA NEPRIKLADNA?

Neprikladna informacija – sadržaj pohranjen na internetu koji se može okarakterisati kao neprikladan i/ili štetan za dostojanstvo pojedinca, imidž kompanije ili institucije, a kojim se ne doprinosi slobodi razmjene informacija, ideja i tvrdnji – može se smatrati legitimnim predmetom prava na zaborav.

6.3. DA LI JE RELEVANTNA?

Irelevantnost i/ili zastarjelost informacija usljed proteka vremena i/ili neke druge okolnosti predstavlja osnov za zahtjev za brisanje ili uklanjanje poveznica (linkova) do objavljenih sadržaja. Izuzetak od ovog principa predstavljaju slučajevi gdje se konstatuje preovlađujući javni interes da rezultati pretrage ostanu javni zbog svoje naučne ili istorijske vrijednosti i/ili u istraživačke svrhe.

6.4. DA LI JE INFORMACIJA TAČNA?

Na tačnost objavljenih informacija obavezuje i sam KNCG. Prema načelu 1 ovog kodeksa, dužnost svakog novinara i novinarkе jeste „da poštuje istinu i istrajno traga za njom, imajući uvijek u vidu pravo javnosti da zna i ljudsku potrebu za pravičnošću i humanošću“. Načelo 3 KNCG propisuje: „Obaveza je novinara/novinarke da dopuni nepotpunu i ispravi netačnu informaciju. To se posebno odnosi na informaciju koja može nekome naškoditi. Ispravka mora biti istaknuta na odgovarajući način.“ Dakle, najlakše je uvažiti upravo zahtjeve za brisanje ili korigovanje objavljenog sadržaja koji nije tačan, naravno, uz obavještenje o datumu i prirodi intervencije izvršene u tekstu.

6.5. DA LI JE PRETJERANA?

Odgovor na ovo pitanje u velikoj mjeri zavisi od specifičnosti konteksta i konkretnih okolnosti, kako svakog pojedinačnog slučaja, tako i novinarskog žanra kome objavljeni tekst pripada – na primjer, treba praviti razliku u odnosu na to da li je do pretjerivanja došlo u izvještaju ili u kolumni. Načelno, svako pretjerivanje koje se pretvara u senzacionalizam treba izbjegavati i pratiti odredbe Kodeksa koje regulišu ovaj aspekt (1.2.b).

6.6. POSTOJI LI OPRAVDANI JAVNI INTERES DA INFORMACIJA OSTANE DOSTUPNA?

Ovo je osnovno pitanje kada je riječ o pravu na zaborav i uvažavanju zahtjeva zasnovanih na tom pravu. Ukoliko objavljena informacija nema istorijski ili naučni značaj, veća je vjerovatnoća da će prevagnuti pravo pojedinca na zaborav. S druge strane, javni interes preteže ukoliko se objavljena informacija tiče javne ličnosti ili se odnosi na djelatnost koju podnosilac zahtjeva i dalje obavlja. U pomenutim i sličnim slučajevima u interesu je javnosti da objavljena informacija ostane dostupna.

6.7. DA LI JE INFORMACIJA PRIKUPLJENA BEZ PRISTANKA?

Ovaj aspekt ne bi trebalo da bude značajan pri razmatranju zahtjeva za zaborav kada su mediji u pitanju. U cilju zaštite slobode izražavanja, mediji imaju pravo da prikupljaju informacije bez znanja i bez odobrenja osobe na koju se informacije odnose – ako za to postoji interes javnosti. Prikupljanje informacija postaje sporno ako ne postoji javni interes. Još jedan sporni aspekt prikupljanja informacija o ličnosti jeste kada to čine velike tehnološke platforme bez odobrenja ili pristanka pojedinaca.

6.8. KO JE IZVOR INFORMACIJA?

Pri ocjeni zahtjeva za zaborav pažnju treba posvetiti i izvoru informacije. U tom smislu, smatraće se da preteže javni interes za pristup određenoj informaciji ako je ona objavljena u okviru novinarskog izvještavanja koje je u skladu s profesionalnim standardima novinarstva. Kredibilitet informacija i izvora informacija veoma je značajan u implementaciji prava na zaborav. Ako se radi o nepouzdanim informacijama i nepouzdanim izvorima, pravo na zaborav je lakše ostvarivo.

6.9. KOLIKO JE INFORMACIJA STARA?

Protek vremena od objave određene informacije jedan je od ključnih parametara prilikom razmatranja zahtjeva koji se odnose na pravo na zaborav. Što je određena informacija starija, to je veća mogućnost da zahtjev bude prihvaćen ukoliko su ispunjeni i drugi parametri koji utiču na ostvarivanje pomenutog prava. Činjenice da su informacije stare, da nijesu aktuelne i da nemaju javni značaj doprinose pozitivnom rješenju zahtjeva za njihovo uklanjanje.

6.10. DA LI SU U PITANJU OSJETLJIVE INFORMACIJE?

Ukoliko su u pitanju osjetljive informacije o licu koje se smatra oštećenim, informacije kojima se krši njegovo/njeno pravo na privatnost, otkriva identitet žrtve ili povećava mogućnost ponovnog proživljavanja psihičke traume zbog nemilog događaja, onda žrtva ima pravo na zaborav. S druge strane, ukoliko je počinjeno teško krivično djelo, osuđena osoba ne treba da očekuje pravo na zaborav u pogledu identiteta, ali bi trebalo obrisati detalje koji se odnose na počinjeni zločin.

Dodatne smjernice koje medijima mogu pomoći u nastojanju da nađu pravi balans između prava na zaborav i potrebe da sačuvaju integritet arhiva:

- Ukoliko se zahtjev čitaoca/čitateljke smatra utemeljenim i opravdanim, treba izbrisati tagove (deindeksiranje), a lične podatke ukloniti iz tekstova i rezultata pretrage.
 - Prilikom bilo kakve intervencije u tekstovima – anonimizacije ličnih podataka ili uklanjanja dijela teksta – neophodno je ostaviti obavještenje o uklanjanju, o razlozima uklanjanja i o načinu na koji se ovim podacima i dalje može pristupiti u svrhu istraživanja. Na primjer, u slučaju anonimizacije, to obavještenje bi moglo biti formulisano na sljedeći način: „Protekom vremena i ostvarivanjem prava na zaborav, ova vijest je modifikovana (dd. mm. yyyy.), a puno ime je uklonjeno i zamijenjeno inicijalima. U slučaju interesovanja u svrhu istraživanja, možete se obratiti redakciji.”
-
-

Autori:

**Aneta Spaić
Ranko Vujović
Paula Petričević
Ilija Jovičević**

Lektura

Sanja Mijušković

Izdavač:

Medijski savjet za samoregulaciju

Za izdavača:

Ranko Vujović, izvršni sekretar

Tiraž:

50

Štampa:

Go Print, Podgorica

Godina i mjesto izdavanja:

Podgorica, 2024.

CIP – Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna biblioteka Crne Gore, Cetinje

Ovo istraživanje je nastalo kao dio UNESCO-vog projekta „Izgradnja povjerenja u medije u Jugoistočnoj Evropi: podrška novinarstvu kao javnom dobru“, koji finansira EU. Istraživanje je realizovano u saradnji Medijskog savjeta za samoregulaciju i dva ombudsmana – ombudsmanke Vijesti i Monitora i ombudsmana Dana.

#TrustinMediaSEE

Sadržaj ovog dokumenta isključiva je odgovornost njegovih autora i ne odražava nužno stavove UNESCO-a ili Evropske unije.

ISBN978-9940-9619-2-3
COBISS.CG-ID 28879876

unesco

Finansira
Evropska Unija